

DABARTIES REKONSTRUKCIJA MARGUERITE'OS YOURCENAR ROMANE *HADRIANO MEMUARAI*

Vytautas Bikulčius

Šiaulių universiteto Visuotinės literatūros katedros docentas

Marguerite Yourcenar (1903–1987) sugebėjo išlikti viena savičiausių XX a. prancūzų rašytojų, kurių neįtraukė kokia nors literatūros srovė, mokykla ar sambūris. Ji laikėsi atokiai nuo gausių literatūros manifestų, tačiau savo romanais užėmė išskirtinę vietą prancūzų literatūroje.

Geriausia jos knyga laikomas romanas *Hadriano memuarai* (*Mémoires d'Hadrien*, 1951), kurį rašytoja su pertraukomis rašė veik trisdešimt metų. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad šis kūrinys tęsia istorinio romano tradiciją, prasidėjusią dar romantizmo laikais (V. Hugo, A. de Vigny) ir sėkmingai plėtojamą XX a. rašytojų (J. Giono, M. Druon'as, Z. Oldenbourg'as, R. Merle'is), tačiau pati autorė prisipažįsta, kad «ceux qui mettent le roman historique dans une catégorie à part oublient que le romancier ne fait jamais qu'interpréter, à l'aide des procédés de son temps, un certain nombre de faits passés, de souvenirs conscients ou non, personnels ou non, tissus de la même manière que l'Histoire»¹ (Yourcenar, 1982, 527). Ji pabrėžia, kad

¹ „...tie, kurie istorinį romaną išskiria kaip ypatingą rūšį, užmiršta, kad romanistas, remdamasis savo laikmečiui būdingais metodais, visuomet tik interpretuoja tam tikrus įvykius faktus, sąmoningus ar nesąmoningus, asmeninius ar ne, prisiminimus, priklausančius tai pačiai medžiagai kaip ir Istorija.“

kiekvienas menininkas išsako savo nuostatas tais būdais, kuriuos jam pasiūlo epocha, nors, suprantama, jis gali laikytis ir tradiciškesnių metodų. Čia viską lemia rašytojo iniciatyva, talentas ir sugebėjimai. Apibūdindama *Hadriano memuarus* kaip istorinį romaną, autorė tik nužymėjo bendrąją perspektyvą, nes pats romanas aiškiai prašėsi tikslesnės žanrinės charakteristikos. Tai, beje, juto ir pati Yourcenar, nes viename iš savo laišku 1960 m. ji rašė, kad «ce livre un peu hors série, puisqu'il n'est tout à fait ni une étude historique, ni un poème, encore moins un roman, bien que par commodité nous l'appelons ainsi»² (Yourcenar, 1997, 185). Ir romano tyrinėtojai, pažymėdami jo daugiažanriškumą (Guslevic, 1999, 54), pripažįsta, kad geriausiai jam tiktų apibūdinimas „įsivaizduojama autobiografija“ (Dezon-Jones; Poignault, 1996, 109). Vien toks apibrėžimas XX a. prancūzų literatūroje garantuotų Yourcenar išskirtinę vietą, nes šitaip ji aiškiai praplečia istorinio romano žanro ribas ir atveria jam naujų perspektyvų.

Tačiau, kaip netrukus įsitikinsime, rašytoja iš tikrųjų žengė dar toliau: savo romaną ji susieja su dabartimi, nors ryšys tarp II amžiaus, kai

² „...ši knyga kiek iškrenta iš įprastinių knygų aplinkos, nes ji nėra nei istorinė studija, nei poema, dar mažiau – romanas, nors dėl patogumo mes ją taip ir vadiname.“

gyveno ir valdė Romos imperatorius, ir XX amžiaus, kai rašė Yourcenar, išvelgiamas gana sunkiai. Ši savita sąsaja praturtina istorinio romano galimybes. Iš visų rašytojos kūrybos tyrinėtojų tik Henriette Levillain probėgšmais užsiminė apie tokią ypatybę, tačiau konkrečiai nenagrinėjo, kaip ji reiškiasi kūrinyje (Levillain, 1992, 178). Tuo tarpu jau pati rašytoja „*Hadriano memuarų* užrašų knygelėse“ prisimena, kad stengėsi «à lire un texte du II siècle avec des yeux, une âme, des sens du II siècle; le laisser baigner dans cette eau-mère que sont les faits contemporains»³ (Yourcenar, 1982, 528). Taigi romano autorė, atgaivindama Hadriano balsą ir vaizduodama jo veiklą, rekonstruoja ne tik praeitį, bet ir dabartį, susijusią tiek su naująja Europos istorija, tiek su jos asmeninio gyvenimo patirtimi.

Norėdami labiau apibrėžti dabarties laikotarpį, turime prisiminti, kad autorė intensyviausiai romaną rašė nuo 1948 m. iki 1951 m. Apie tai byloja ji pati:

En décembre 1948, je reçus de Suisse, où je l'avais entreposée pendant la guerre, une malle pleine de papiers de famille et de lettres vieilles de dix ans. [...] Je dépliai quatre ou cinq feuilles dactylographiées; le papier en avait jauni. Je lus la suscription: „Mon cher Marc...“ Marc... De quel ami, de quel amant, de quel parent éloigné s'agissait-il? Je ne me rappelais pas ce nom – là. Il fallut quelques instants pour que je me souvinsse que Marc était mis là pour Marc Aurèle et que j'avais sous les yeux un fragment du manuscrit perdu. Depuis ce moment, il ne fut plus question que de récrire ce livre coûte que coûte.⁴ (Yourcenar, 1982, 524–525)

³ „...perskaityti II amžiaus tekstą to amžiaus akimis, siela, jausmais; leisti jam mirkti toje terpėje, kurią sudaro šiuolaikiniai įvykiai.“

⁴ „1948 m. gruodį iš Šveicarijos, kur karo metu buvau palikusi saugoti daiktus, gavau lagaminą su šeimos popieriais ir dešimties metų senumo laiškais. [...] Išlankščiau keturis ar penkis mašinėle spausdintus lapelius; po

Vadinasi, Yourcenar ėmėsi rašyti netrukus po Antrojo pasaulinio karo, kuris sukrėtė ir diktatorių įžūlumą, ir holokausto tragediją, ir nesuskaičiuojamomis aukomis, ir griuvėsiais paversta Europa. Nėra ko stebėtis, kad to meto žmonės gyveno vieninteliu – taikos – troškimu. Visos šios aplinkybės netiesiogiai interpretuojamos ir *Hadriano memuaruose*. Romane iškyla dvi aiškios plotmės – istorijos ir dabarties rekonstrukcija.

Istorijos rekonstrukcija *Hadriano memuaruose* buvo analizuota daugelio Yourcenar kūrybos tyrinėtojų (É. Dezon-Jones, R. Poignault, A. Y. Julien, H. Levillain). Mes prie jos plačiau nesustosime, tik pasakysime, kad rašytoja skrupulingai atkūrė istoriją naudodamasi literatūriniais šaltiniais, Hadriano ikonografija, numizmatika, Hadriano vilos architektūra ir aplinka. Kita vertus, rašytoja rašė ne istorijos veikalą, bet istorinio pobūdžio romaną – tai, be abejo, lėmė, kad visų pirma jai rūpėjo meninė tiesa.

Kalbėdami apie rekonstrukciją dažniausiai ją suvokiame kaip visumos atstatymą iš atskirų dalių, ypač jei ji susijusi su praeitimi. Tačiau šiuo atveju kalbame apie dabarties rekonstrukciją. Ar tik čia ne paradoksas? Mūsų nuomone, rekonstrukcijos terminas pateisintinas tuo požiūriu, kad analizuodama tolimą praeitį Yourcenar tarsi bando sudėlioti dabarties vaizdą išskeldama tik pačius aktualiausius jos epizodus – gerai suvokdama, kad šiuolaikinis skaitytojas savo patirtimi ir pastabumu pats užpildys spragas. Romano autorei buvo svarbu, kad skaitytojo neužliūliuotų praeitis, kad netikėtai sąsajos ir asociaci-

pierius buvo pageltę. Aš perskaičiau kreipinį: 'Brangusis Markai...' Markas... Apie kokį draugą, mylimąjį, tolimą giminaitį buvo kalbama? Aš neprisiminiau šito vardo. Praėjo kelios akimirkos, kol suvokiau, kad Markas čia reiškė Marką Aurelijų ir kad rankose laikiau pamesto rankraščio fragmentą. Nuo to laiko tik ir galvojau, kaip bet kokia kaina parašyti šią knygą.“

jos su dabartimi priverstų jį atsipeikėti ir kitomis akimis pažvelgti į tikrovę.

Romano genezę pati rašytoja aiškina pokario metų aplinkybėmis:

C'est peut-être naïf de ma part, mais à l'époque où j'écrivais ce livre, c'est-à-dire entre 1947 et 1951, nous connaissions cette espèce de demi-euphorie dans laquelle on est si souvent à la fin d'une guerre. On se dit que les choses vont peut-être s'arranger, qu'elles ne vont pas tout à fait aussi mal que six mois auparavant, que l'écroulement du monde va aider à sa reconstruction sur des bases plus raisonnables, plus sages, plus vivables. Cela me permettait d'imaginer un homme qui avait pris pour devise la terre stabilisée, la terre restituée. Je comprenais enfin l'immense effort d'Hadrien pour reconstituer les finances, réinstaurer une culture, gouverner des provinces en partie indépendantes du gouvernement central... Aujourd'hui encore je me dis qu'un homme de bonne volonté pourrait beaucoup. Je crois avoir perdu un peu de mon optimisme, de l'optimisme qu'Hadrien lui-même perd à la fin de sa vie [...]. Mais je continue à croire que chacun de nous peut beaucoup.⁵ (Yourcenar, 2002, 275–276)

Kaip matyti iš šio paaiškinimo, II amžiaus Romos imperatoriaus Hadriano siekiai geriausiai atitiko autorės lūkesčius pokario metais. Žinoma, būtų naivu ieškoti tikslaus Hadriano pro-

---

⁵ „Gal kiek ir naivoka, bet tuo metu, kai rašiau šią knygą, tai yra 1947–1951 metais, mus buvo apėmusi savotiška euforija, kuri dažnai pasireiškia baigiantis karui. Žmonės mano, kad gal reikalai susitvarkys, kad jie jau ne tokie blogi kaip prieš pusę metų, kad sugriuvęs pasaulis iškils ant protingesnių, išmintingesnių, pakenčiamesnių pagrindų. Tai man leido įsivaizduoti žmogų, paskelbusį šūkį stabilizuoti padėtį Žemėje, atstatyti jos tvarką. Galiausiai aš suvokiau milžiniškas Hadriano pastangas atkurti finansus, atgaivinti kultūrą, valdyti provincijas, iš dalies nepriklausomas nuo centrinės valdžios... Dar ir šiandien manau, kad geros valios žmogus galėtų daug padaryti. Tiesa, aš kiek praradau tokio optimizmo – jį ir pats Hadrianas praranda gyvenimo pabaigoje [...]. Bet aš ir toliau manau, kad kiekvienas iš mūsų gali daug.“

totipo tarp pokario politikų, nes rašytoją domino bendroji tendencija. Hadrianas ją žavėjo kaip labai sumanus ir išmintingas valdovas, nepuoselėjantis tuščių iliuzijų, gerbiantis ir kitas valdžios institucijas. Jis griežtai priešinosi grobiškiems karams, rūpinosi valstybės sienų saugumu, bet puikiai suprato ir taikingos politikos pavojus («La paix était mon but, mais point du tout mon idole...»⁶; Yourcenar, 1982, 361). Pastarasis tvirtinimas yra tiesioginė aliuzija į 1938 m. Miuncheno susitikimą, po kurio Didžiosios Britanijos ministras pirmininkas N. Chamberlainas pareiškė, kad jis atnešas „taiką mūsų laikais“ (Davies, 2002, 985), tačiau iš esmės ta taika, kaip netrukus pasirodė, baigėsi karu.

Dar viena svarbi Hadriano ypatybė, kurią pabrėžia rašytoja, yra universalumo siekis, visų pirma siejamas su Romos civilizacijos paplitimu po visą pasaulį: «[...] d'autres Romes viendront, dont j' imagine mal le visage, mais que j' aurai contribué à former»⁷ (Yourcenar, 1982, 371). Įdomu, kad civilizacijos ekspansija, Hadriano įsivaizdavimu, neturėtų užgožti geografinių, istorinių, religinių ir kultūrinių skirtumų: «[...] aux exigences disparates des dieux ou des ancêtres, nous aurions à jamais superposé, mais sans rien détruire, l'unité d'une conduite humaine, l'empirisme d'une expérience sage»⁸ (*ten pat*, 371–372). Neatsitiktinai čia iškeliamas imperatoriaus mąstymo globališkumas, kuris pokario Europoje tapo viena iš svarbesnių politikos perspektyvų.

---

⁶ „Taika buvo mano tikslas, bet anaipol ne stabas...“

⁷ „...pasirodys kitos Romos, kurių pavidalo nelabai įsivaizduoju, tačiau prie jų kūrimo ir aš būsiu prisidėjęs.“

⁸ „...chaotiškus dievų ar protėvių reikalavimus mes visiems laikams papildysime, – nieko negriaudami, – žmogaus elgesio nuoseklumu ir protinga, patirtimi grįsta veikla.“

Imperatorius lyg ir nujaučia Europos politinę ateitį, kurią supranta kaip keliolikos valstybių sąjungą: «Ce séjour en Bretagne me fit envisager l'hypothèse d'un état centré sur l'Occident, d'un monde atlantique»⁹ (*ten pat*, 393). Nors tokia Hadriano mintis neužfiksuota jokia me dokumente, autorė sąmoningai į herojaus lūpas įdeda pranašystę, kurią pokario laikų skaitytojai turėjo aiškiai suvokti kaip nuorodą į Jungtinių Tautų Organizaciją ar NATO. Šiuo atveju rašytojai rūpėjo dar sykį pabrėžti dabarties aktualijas ir nutiesti sąsajas tarp antrojo ir dvidešimtojo amžių.

Herojaus samprotavimai apie religijos ateitį irgi virsta aiškiai suprantama pranašyste apie popiežiaus vaidmenį ne tik religijos, bet ir politikos pasaulio verpetuose:

Chabrias s'inquiète de voir un jour le pastophore de Mithra ou l'évêque du Christ s'implanter à Rome et y remplacer le Grand Pontife. Si par malheur ce jour arrive, mon successeur le long de la berge vaticane aura cessé d'être le chef d'un cercle d'affiliés ou d'une bande de sectaires pour devenir à son tour une des figures universelles de l'autorité.¹⁰ (*Ten pat*, 514)

Kurdama Hadriano paveikslą rašytoja, be abejo, pirmiausiai rėmėsi istorine II a. asmenybe, ir šiandien sunku pasakyti, ar ji turėjo galvoti kokį konkretų XX a. politiką. Matyt, tai buvo apibendrinantis politiko paveikslas, tam tikra autorės siekiamybė. Levillain linkusi Hadrianą sieti su W. Churchilliu: «On sait combien, par

contraste, l'opinion fut frappée par les déclarations concises et pragmatiques de Churchill avant la campagne d'Angleterre»¹¹ (Levillain, 1992, 179). Tačiau vėlesniuose pokalbiuose pati rašytoja pripažino, kad

les Nations unies, à ce moment-là, cela comptait. Enfin on pouvait imaginer un manipulateur de génie capable de rétablir la paix pendant cinquante ans, une *pax americana* ou *européana*, peu importe. On ne l'a pas eu. Il ne s'est présenté que de brillants seconds. Mais, à l'époque, j'avais la naïveté de croire que c'était encore possible.¹² (Yourcenar, 1980, 149)

Taigi Hadrianas buvo greičiau autorės politiko idealas negu bandymas išskirti kokį nors konkretų XX a. politiką, juolab kad nė vienas pokario politikos veikėjas, jos nuomone, neprilygo pirmo ryškio žvaigždėms.

Paviršutiniškai skaitant gali pasirodyti, kad antrojo ir dvidešimtojo amžių skirtumai yra perdėm ryškūs ir jų susieti neįmanoma. Tačiau rašytoja orientuojasi ne į išorinius, bet į giluminius panašumus ir teigia, kad «la substance, la structure humaine ne changent guère»¹³ (Yourcenar, 1982, 529). Kad ir kaip laiko požiūriu nuo mūsų būtų nutolęs II a. ir jo realijos, vis dėlto susidaro įspūdis, jog romano herojus savo apmąstymais ir veikla galėtų būti ir mūsų amžininkas.

Hadrianas patraukė Yourcenar dėmesį dar ir tuo, kad buvo ne tik talentingas valstybės veikėjas, bet reiškėsi ir kaip filosofas, poetas, menų globėjas. Toks jo įvairiapusiškumas atitiko po-

⁹ „Lankantis Britanijoje man gimė mintis, kad Vakaruose gali susikurti valstybė, atlantiškasis pasaulis.“

¹⁰ „Chabrijui kelia nerimą tai, kad ateis diena, kai Mitros žynys ar Kristaus vyskupas įsikurs Romoje ir pakeis didįjį pontifiką. Jei, nelaimei, ši diena ateis, mano įpėdinis nebebus bendratikių būrelio ar sektantų grupės vadovas ant Vatikano atšlaitės ir savo ruožtu taps viena iš pasaulinės valdžios figūrų.“

¹¹ „Priešingai, yra žinoma, kaip visuomenės nuomonę veikė glausti ir pragmatiški Churchillio pareiškimai prieš Anglijos kampaniją.“

¹² „...tuo metu Jungtinės Tautos buvo reikšmingos. Galėjai įsivaizduoti bent talentingą manipuliatorių, gebantį įtvirtinti taiką penkiasdešimčiai metų, nesvarbu, *pax americana* ar *européana*. Tokio neatsirado. Pasirodė vien puikūs antraeiliai veikėjai. Tačiau tuo metu aš naviškai tikėjau, kad tai dar įmanoma.“

¹³ „...žmogaus esmė, sandara nė kiek nesikeičia.“

kario metų lūkesčius, nes karo gaisrą Europoje sukėlė kaip tik vienpusiško mąstymo politikai, o ką ir kalbėti apie tiesioginius jo kaltininkus – diktatorius Hitlerį ir Staliną.

Ieškodama būdų susieti dvi visiškai skirtingas ir nutolusias epochas, romano autorė pasirėmė žmogaus dieviškumo idėja, kuri iš esmės yra renesansinės kilmės. Todėl istorinė romano plotmė anaipatol nėra pati svarbiausia – kur kas daugiau lemia epochų interpretacija, kuri grindžiama jau XX a. vidurio situacija. Tai dar syki įrodo, kad rašytoja knygoje netiesiogiai rekonstruoja dabartį. Romane svarbiausias vaidmuo tenka ne istorinių detalių tikslumui, o interpretacijai, bandančiai susieti net kelias skirtingas epochas: Antiką, Renesansą ir XX amžių. To-

kios savybės leistų patikslinti kūrinio žanrą, kuris iki šiol buvo apibrėžiamas kaip „įsivaizduojama autobiografija“. Šiuo atveju būtų tiksliau kalbėti apie „įsivaizduojamą intelektualinę autobiografiją“. Toks apibrėžimas paryškintų būtent interpretacinį kūrinio aspektą. Imperatoriaus samprotavimai apie būsimąją Romą ir ateities Europą neišvengiamai tampa prisiminimais apie ateitį. Kaip tik jie ir sujungia iš pirmo žvilgsnio nesuderinamas epochas, kartu skatindami ir skaitytojo apmąstymus. Paradoksalu, bet šis bruožas dar labiau palaiko norą apie *Hadriano memuarus* kalbėti kaip apie „įsivaizduojamą intelektualinę autobiografiją“. Kaip matome, dabarties rekonstrukcija kūrinyje tokia svarbi, kad leidžia koreguoti netgi jo žanrą.

LITERATŪRA

Davies, Norman, 2002: *Europa. Istorija*, Vilnius: Vaga.

Dezon-Jones, Élyane; Rémy Poinault, 1996: *Mémoires d'Hadrien de Marguerite Yourcenar*, Paris: Nathan.

Goslar, Michèle, 1998: *Yourcenar. Biographie*, Bruxelles: Éditions Racine.

Guslevic, Caroline, 1999: *Étude sur Mémoires d'Hadrien de Marguerite Yourcenar*, Paris: Ellipses.

Julien, Anne-Yvonne, 2002: *Marguerite Yourcenar ou la signature de l'arbre*, Paris: PUF.

Levillain, Henriette, 1992: *Mémoires d'Hadrien de Marguerite Yourcenar*, Paris: Gallimard.

Savigneau, Josyane, 1990: *Marguerite Yourcenar. L'invention d'une vie*, Paris: Gallimard.

Yourcenar, Marguerite, 1997: *Lettres à ses amis et quelques autres*, Paris: Gallimard.

Yourcenar, Marguerite, 1980: *Les Yeux ouverts. Entretiens avec Mathieu Galey*, Paris: Le Centurion.

Yourcenar, Marguerite, 1982: *Oeuvres romanesques (Bibliothèque de la Pléiade)*, Paris: Gallimard.

Yourcenar, Marguerite, 2002: *Portrait d'une voix. Vingt-trois entretiens (1952–1987)*, Paris: Gallimard.

LA RECONSTRUCTION DU PRÉSENT DANS LE ROMAN DE MARGUERITE YOURCENAR *MÉMOIRES D'HADRIEN*

Vytautas Bikulčius

Résumé

Dans cet article on analyse la reconstruction du présent dans le roman de Marguerite Yourcenar *Mémoires d'Hadrien*. La définition de cette oeuvre comme une biographie imaginaire est la plus courante. Entre le II siècle et XX siècle il existe une distance énorme, néanmoins M. Yourcenar a su trou-

ver ce qui lie ces deux époques. Quoiqu'elle s'intéresse à l'empereur Hadrien et à son ambiance, de façon paradoxale elle reconstruit le présent où elle vit, c'est-à-dire, les années qui suivent la Seconde Guerre mondiale. Hadrien présente pour M. Yourcenar l'idéal d'un homme politique. Ses anticipations re-

flètent les réalités de l'après-guerre. Ainsi l'empereur entrevoit la possibilité des Nations Unies, de l'OTAN, le rôle du pape dans la politique mondiale, les idées de la globalisation. Hadrien n'est pas lié avec un homme de politique concret. Cette re-

construction du présent dans *Mémoires d'Hadrien* est assez importante, car elle modifie le genre de cette oeuvre d'une „autobiographie imaginaire“ en „autobiographie imaginaire intellectuelle“.

Gauta 2004 01 04
Priimta publikuoti 2004 01 14

Autoriaus adresas:
Visuotinės literatūros katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinsko g. 38
LT-76351 Šiauliai
El. paštas: vyt.bik@hu.su.lt